

Παπαγιαννάκης, Το Ελληνόπουλο, λαδί σε μουσαμά (Μουσείο Μπενάκη)

Η διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας: Τα αναγνωστικά βιθλία στις αρχές του 20ου αιώνα

Η αγάπη στην πατρίδα, τα καθήκοντα του πολίτη και του στρατιώτη προς αυτήν, και η γνώση του ιστορικού της παρελθόντος, είναι οι κύριοι άδονες πάνω στους οποίους κάθε κράτος επενδύει ιδεολογικά, προκειμένου να καταξιώσει την υπαρξή του στην συνείδηση των πολιτών του. Στην προσπάθεια διάπλασης και ενίσχυσης της εθνικής ταυτότητας και συνείδησής του, η παιδική ηλικία συγκεντρώνει τη μεγαλύτερη προσοχή. Η γαλούχηση της επερχόμενης γενιάς των πολιτών, σύμφωνα με τα εθνικά ιδεώδη και τα διδάγματα του ένδοξου παρελθόντος, αποτελεί το πρώτο σημαντικό θήμα για τη συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας. Η παιδική ηλικία νοείται κατά συνέπεια ως η μελλοντική γενιά των πολιτών και των στρατιώτων και ορίζεται ως η ηλικιακή εκείνη κατηγορία, που με την κατάλληλη διαπαίδαγωγηση οφείλεται να αποκτήσει συνείδηση της παρουσίας της και των υποχρεώσεών της στο συγκεκριμένο χώρο και χρόνο, να διαφυλάξει ζωντανές τις μνήμες του παρελθόντος και να αγνωστεί για την υλοποίηση των εθνικών οραμάτων.¹ Η διαδικασία συγκρότησης εθνικής ταυτότητας αλλά και η σημαδία που αποδίδεται σ' αυτήν, βρίσκονται σε άμεση συνάρτηση με τις ευρύτερες κοινωνικές, πολιτικές και ιδεολογικές συνθήκες που επικρατούν σε μια χώρα μια ορισμένη χρονική περίοδο. Στην Ελλάδα, οι πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα διακρίνονται για την παρουσία συνθηκών τέτοιων που τοποθετούν το πρόβλημα της εθνικής ταυτότητας στο επίκεντρο του πολιτικού, κοινωνικού και ιδεολογικού ενδιαφέροντος.

Δήμητρα Μακρυνιώτη

Κοινωνιολόγος - Συνεργάτης του Ιδρύματος Ερευνών για το παιδί

Με την αναγνώριση της ανεδρηπόσιας του, το Φεβρουάριο του 1830, το Ελληνικό κράτος έχει εξαιρετικά περιορισμένα όρια. Η επεκτασή του πραγματοποιείται σταδιακά και με ρυθμό πολύ αργό: το 1863 παραχωρούνται τα Ιόνια νησιά, προσαρτώνται το 1881 η Θεσσαλία και μετά τους βαλκανικούς πολέμους του 1913 η Μακεδονία, η Κρήτη και τα νησιά του Αιγαίου, ενώ το 1918 τα σύνορα της Ελλάδας επεκτείνονται με την προσάρτηση της Δυτ. Θράκης.

Η διαδικασία έτσι είναι συστέρωσης των Ελλήνων σε ένα ενιαίο πολιτικό σύνολο καθυστερεί και ο πόθος και το όραμα της συνέωσης θα αποτελέσει το κύριο μέλλον της ελληνικής πολιτικής έως τη Μικρασιατική καταστροφή.²

Πάνω σ' αυτούς τους άρονες, το ιστορικό παρελθόν προσεγγίζεται, αποκαθίσταται και μπαίνει στην υπηρεσία του παρόντος και του μέλλοντος, ενώ οι εθνικές προσδοκίες θεωρούνται σε συνάρτηση του ιστορικού γιγνεούματος, δικαιολογούνται και ενισχύονται μέσω από τη διασυνδέση τους με τα παρελθόντα. Η θεωρία του Φαλμέρανερ, η αμφιθίτηση της Ελληνικότητας της Μακεδονίας και το σπουδαιότερο η κυιαρχία της αστικής τάξης στην δημόσια ζωή του τόπου από το 1880 και ύστερα και η πρώθητη της Μεγάλης Ιδέας από τους πολιτικούς της εκπροσώπους καθιστούν τη διάπλαση της εθνικής ταυτότητας υπόθεση έξαιρετο σημαντική.

Συμφένεια με τα προηγούμενα, γίνεται φανερό ότι ανάμεσα στα περιεχόμενα που συνθέτουν τη διαδικασία κοινωνικοποίησής, θέματα σχετικά με τη διάπλαση της εθνικής ταυτότητας των μελλοντικών πολιτών πρέπει να κατέχουν σημαντική θέση. Το σχολείο ως επίπομπο φορέας κοινωνικοποίησης συμμετέχει στην αντέριμη διαδικασία του με περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων (ιστορίας, αναγνωστικών και γεωγραφίας) όσο και με την αποδοχή και υιοθέτηση εθνικών συμβόλων όπως είναι ο εθνικός εργασμός, ο εθνικός ύμνος και η σημαία.

Στο άρθρο αυτό θα εξετάσω τη διαδικασία δόμησης του παρελθόντος και τον ορισμό της έννοιας «πατρίδα»: έχοντας ως κύριο σημείο αναφοράς το περιεχόμενο των αναγνωστικών βιβλίων της περιόδου 1880-1919 και θεωρώντας όπως θα φανεί στη συνέχεια η δόμηση του παρελθόντος και η αποσαφήνιση της έννοιας πατρίδας γίνονται οι κύριοι άρσενες πάνω στους οποίους η διάπλαση της εθνικής ταυτότητας πραγματοποιείται.

1. Ορισμός της πατρίδας: «Εδαφος - Εθνικά Όρια - Ιδιαιτερη πατρίδα»

Νικόλαος Ξυδίας, Ο γιος του καλλιτέχνη (1870), λαδί σε μουσαμά (ουλογή Κουτλιδή)

Στην διαδικασία συγκρότησης της εθνικής ταυτότητας η αποσαφήνιση της έννοιας της πατρίδας παίζει σημαντικό ρόλο. Η πατρίδα έτσι δεν θεωρείται ως ένα ιδανικό αλλά αποκτά συγκεκριμένη υπόσταση: Ορίζεται ως προς το χώρο – εθνικά σύνορα, εθνικό έδαφος – και ως προς το χρόνο – παρελθόντα, παρόντα και μέλλοντα – καθιεπίδεται συνασθματικές ερμηνείες οι οποίες στηρίζονται στην ιδιαιτερη και μοναδική σχέση που καθέ απόμο έχει με την πατρίδα του.

Ο γεωγραφικός προσδιορισμός της πατρίδας την εντάσσει σε ένα ομοιογένες συνόλο άλλων πατρίδων και ταυτοχρόνη την απομόνωνε και την διαχωρίζει από αυτές. Τόσο η αρντηγήση όσο και η θετική ταση, έκδηλες στη γεωγραφική αναφορά στην πατρίδα, αποτελούν το ιδεολογικό υπόβαθρο πάνω στο οποίο, όπως θα φανεί στη συνέχεια, η πατρίδα θα ομπαινεί Ελλάδα, ο Έλληνας και το Ελληνικό θα διαφοροποιούνται ριζικά

από τον μη Έλληνα και το μη Ελληνικό, η υποκειμενική διάσταση της πατρίδας θα αποκτήσει μεγάλη σημασία και τελος, η επιβιμπτή μορφή δράσης θα υπαγορευεί και δικαιολογηθεί.

Στη διαδικασία διαφοροποίησης και συσχέτισης που προσένεφερα, τα ουνόρα παιδίουν ρόλο καθοριστικό: οι τι υπάρχει εντός των συνόρων ενοποιείται, εξόμισωνται και παραλλάγλα αυτοπροσδιορίζεται και ριμήζει τη δράση που σε σχέση με δ.τι υπάρχει εκτός των συνόρων.³

Αλλωστε η ίδια η υπάρχη συνόρων δεν συνεπάγεται ότι αυτά είναι αμετάπτωτα και σταθερά.

Αγωνίστε την πατρίδα σας και τον διάδοκον σας

«(...) Η πατρίς μας Ελλάς αλλοτε πή πολύ μυγαλούτερα. Ηγενός από τους Δαναούς ποταμών και την Μικράν Ασσαν και επλέωνε εις την Πλοπονήσουν και το λόνινον πελάγος. Άλλα διαφορά περιστατικά έκαμψαν αυτήν μικράν. Τόρα πρίν έχουν καθίσκων να γινωμενούν κακοί ανθρώποι διά να μεγαλωσι-

μεν πάλιν την πατρίδα μας Ελλάδα. Μικροί Έλληνες, είπε, πρέπει να αγαπάτε την πατρίδα σας και να αγαπάτε ο εις τον άλλον (...). Και ο διδασκαλός ετελείωνε το μάθημα του. «Όλοι οι μικροί κεφαλοί ανεπικυρώνονται με τους λαμπτόντας σφραγίδων». Έκαποντας παιδίσιον υπερηφανεύετο, διότι είναι Έλλην και υπέσχετο να υπηρετήσῃ την πατρίδα του Ελλάδα, οσον δύναται καλύτερον».

(Α. Μακρυγιάννης, Αλφαριθμάριον δια την Α' τευχόν της, 1903-1908, 1910-1915).

Η έκπτωση των συνόρων όπως τα φανερώνει και το κείμενο, δεν αποδιδέται πάντοτε σε χρόνον ενεστώτα. Το παρελθόν και όχι το παρόν συχνά αποκτά πρωταρχική σημασία διότι: είναι ο παράγοντας που δικαιολογεί την τωρινή συρρίκνωση των ελληνικών οριών, προβλαστόντας την ως προσωρινήν. Με αυτό τον τρόπο το παρελθόν γίνεται η κινητήρια δύναμη για το μέλλον και υπαγορεύει με βελτιωτική και εξελικτική πορεία που εστιάζεται στην αποκατάσταση της εδαφικής συνέχειας. Το έδαφος, κάτω από την οπτική γνώμια που επιβλήθηκε τα σύνορα, παίρνει έτσι ένανθρική υπόδοση, γίνεται στόχος πολιτικής, συγκρέτει ένα δρόμο και καλεί το μελλοντικό στρατιώτη να το υπηρετήσει. Η όλη διεργασία υποβοηθείται από το γεγονός ότι η έννοια του εθνικού έδαφους δεν δηλώνει απαραίτηση της πραγματικής οριοθέτησης του ελληνικού κράτους. Αντίθετα, περιλαμβάνει περιοχές που ήταν στο παρελθόν ελληνικές, τώρα δρισκούνται έξω από τα σύνορα αλλά διατηρούν τη δυναμική που τα νομισματεύει ως ελληνικά. Με αυτήν τη συλλογιστική τα σύνορα ρευστοποιούνται, χάνουν το δεσμευτικό τους χαρακτήρα και μετατοπίζονται κάτω από την επίτρεψη του παρελθόντος και την εξελικτική πορεία προς το μέλλον.⁵

Τι είναι πατρίς

«... Η πατρίς είναι μια μεγάλη οικογένεια, είναι το μέρος της γης το οποίον ο Θεός μας έκαψε ύψη αγαπήμεν ψυχή τε και σωματιονός...

«Η πατρίς, λαοβίδη μου, δεν είναι μόνο η πεδίας ή η λαοφύσιο του χωρίου σας, ή η οικρά του κυδωνοστασίου σας, ή οι κορυφοί των δένδρων σας, ή ο αιώνας των πομπέων σας. Η πατρίς είναι ο η ολευθέρωα Ελλάς περίευς εντός των ήρων ορίων της, και έτοι πλέον η Μακεδονία και όλα τα Ελληνικά μέρη, τα οποία είναι ειοτές υποδούλων. Η πατρίς είναι η γλώσσα μας, το ελληνικόν έδαφος, η δύσα των προγόνων μας, το ονομά Ήλης. Η πατρίς είναι όλοι συμπόλιτοι μας, μπρού και μεγάλοι, πλουσιοί και πεντηκόντες. Οι γένει υπέν, η πατρίς είναι όλοι οι Ελλήνες εις οινοθήρη μέρος και διαμενούν, όπου οποιος χρεωτείται να αγαπάτε, να τηράσει και να υπερασπιστεί διόλους των δύνατων μίσων, των μεγαλοστετε, των κατών και δια πολέμου εν ανάγκη». Ζήτω ο Βασιλεὺς των Ελλήνων.

(Κ. Μαρούδη, Αναγνωρισμάτων δια την Γ' 1900-1905).

Το καθοριστικό των επισήμων συνόρων έρχεται σε δεύτερη μοίρα όταν για τον προσδιορισμό του εθνικού έδαφους και την ελληνικότητας κάποιας περιοχής υπεισέρχονται παράγοντες όπως τα κοινά παρελθόν, η κοινή γλώσσα, η κοινή ιστορία, οι πρόγονοι:

Η αναδρομή στο παρελθόν αλλά και η έμφαση που αποδίδεται σ' αυτό, πιστοποιούν την ελληνικότητα περιοχών που βρίσκονται εκτός των ελληνικών συνόρων καθώς με αυτόν τον τρόπο αποκαθίστανται η διαφανή συνέχεια και κατοχύωνται η «εθνικότητα» του εδαφούς. Παράλληλα, μέσω αυτή τη διαδικασία, υπαγορεύεται ένα πρόπτυ δράσης και θεώρησης της πραγματικότητας που οδηγεί στη συντομισμένη αλλά πάνω από όλα δικαίη προσπάθεια για επανάκτηση εδαφών που ιστορικά υπήρχουν μόνο ως ελληνικά.

Τι ανήκει εις το Ελληνικόν έδαφος

(Σ' αυτό το κείμενο γίνεται μια ιστορική αναδρομή μέσα από την οποία τονίζεται η ελληνικότητα της Θράκης της Μακεδονίας και της Ήπειρου). Το κείμενο συνεχίζεται:

«Το μήμα του Ελληνού, το οποίον απολαμβάνει τα αγαθά της ελευθερίας είναι το ικανότερο, το μεγαλύτερο δε στεναέστεις δυνατών εισειτού ποτού των τοπικών λύγων. Τα εθνικά ημέραν δεν ελεπληρώθησαν τα δικαία ημάν δεν ανεγνωρίσθησαν ταναντίον δε μεγαλύτεροι κινδύνοι αποτελούνται διοικητές και αλλοί εγγροί, εκτός των κατακτήσων, αφιορθούνται προς πράκτησην της πατρινής γης εδώσαν. Ο αγώνας του 1821 δεν επετράπη, νέοι αγώνες και νεανικοί απομένουν πράσιν, αν θελούμε να ίδουμεν ελευθερίους και τους λοπούς αδηλώσιμους πράσιν και να επιτρέψουμε την εθνική γηνών ενότητα». (Μ. Σακελλαρόπουλος, Της Κυριακάτου και Ρουσσόπουλου Ελληνικών Αναγνωρισμάτων δια την Ε' 1918-1919).

Για να γίνει ωριόδος κατανοητή η σπουδαία του κοινού παρελθόντος προκειμένου να προσδιορίσεται η έννοια πατρίδας, αλλά και να γίνει η αναγνωρίση της σε υλική βάση, είναι η απαραίτηση να εξετάσεται η «πατρίδα» κάτω από «αντικειμενικά» και κάτω από «υποκειμενικά» κριτήρια. Εκτός δηλαδή από τα σύνορα, τα κοινά παρελθόν και τη γλώσσα, που μόνο για διευκρινιστικούς λόγους θεωρώνται εδώ ότι συνθέτουν έναν κατά συνήθηκη αντικειμενικό ορισμό της πατρίδας, δεν μπορεί να παραβλέψει κανείς την ιδιαιτερότητα που κάθε άτομο έχει με την πατρίδα του και τα κύρια σημεία αναφοράς ενός παρόμιου δεσμού. Για παράδειγμα, ο τάφος των γονέων, τα καμπαναριό της εκκλησίας, ο κάπτος, η αυλή του σχολείου, το πατρικό σπίτι, οι ανανήνεστε μετατρέπονται σε σύμβολα μέσα από την

εντελώς μοναδική σχέση που κάθε άτομο έχει με ένα συγκεκριμένο χώρο, την πατρίδα του.

Ο συναισθηματικός δεσμός του απόμου με την ιδιαιτέρη πατρίδα του εκφράζει αφενός τις ιδιαίστερες κάθε φορά συνθήκες κάτω από τις οποίες το κάθε άτομο «δένεται» με τον τόπο που γεννηθήκε και μεγάλωσε και αφετέρου γίνεται καθοριστικός για τη στήριξη και τη συναισθηματική φόρτιση του δεσμού που το άτομο θα αναπτύξει με την πατρίδα υπό την ευρεία έννοια. Με τη μετάθεση από την ειδική στη γενετική σχέση, δούστοχεια καθιστούνται «μοναδικό» και «προσωπικό». Το δεσμό με την πατρίδα αποικιωπούνται ως δεδομένα και παραχωρούνται τη θεση τους σε εκείνου που υπαρχαμίζουν τους κοινούς δεσμούς, που συνδέουν το σύνολο των ατόμων με την πατρίδα. Είναι χαρακτηριστικό ότι η παραμέριση των προσωπικών θιαμάτων πραγματοποιείται και πάλι με την καταφυγή και προβολή μιας στενής διαπροσωπικής σχέσης που θεωρείται ότι εκφράζει ο δεσμός άτομο - πατρίδα. Η πατρίδα κάτω από αυτό το πρίμα «είναι η μήτη πάντων ημών» και «διὰ να ευτυχήσῃ πρέπει να γαπώνειν αυτήν όπως την οικογένειά μας», αναφέρει ο Δ. Αγγελάκου στο Ελληνικόν Αναγνωρισμάτων δια την Β' 1910-1915, σε κείμενο με τίτλο «Ελάσα».

Η ταυτότητης πατρίδας με την οικογένεια και μάλιστα με τον πυρήνα της, τη μητέρα, περιλαμβεί καταρχήν τους στενούς προσωπικούς δεσμούς που χαρακτηρίζουν την οικογένεια κατ' εστία, προσδιδόντας έτσι στη σχέση άτομο - πατρίδα την υποκειμενική διάσταση των διαπροσωπικών σχέσεων, και παράλληλα λειτουργεί εξισορροπητική και εξισωτικά καθώς εξαμούληνται τις αντιθέσεις και διαφορές που διέπουν τη σχέση κάθε απόμου με την πατρίδα, προσφέροντας σε όλους κοινή ταυτότητα, όπως αυτή εκφράζεται με την φράση «τεκνά της αυτής πατρίδος». Ή «δελέφια». Ως αποτέλεσμα, τα καθήκοντα και οι υποχρεώσεις προς την πατρίδα όχι μόνον δεν διαφέρουν από εκείνα προς την οικογένεια αλλά υπαγρεύονται και από τα ίδια κίνητρα.

Η σημασία κειμένων με παρόμιο περιεχόμενο δεν έγκειται αποκλειστικά και μόνο στον παραλληλισμό της πατρίδας με την οικογένεια, αλλά και στον μηχανισμό μέσα από τον οποίο η τάυτιση αυτή επιχειρείται και στις συνέπειες που επιφέρει. Κάτω από αυτό το σκεπτικό θα πρέπει να τονίσουμε ότι το υποκειμενικό στοιχείο στη σχέση άτομο - πατρίδα επτρέπει τη θέωρηση του μεμονωμένου ατόμου προς δ.τ. η έννοια πατρίδας περιλαμβεί (σύνορα, συναισθημά-

τα, παράδοση, γλώσσα, υποχρέωσεις) και οδηγεί στη συνέχεια στην άρνηση των στενά ατομικών βλέψεων για χάρη της πατρίδας; Πρόκειται λοιπόν, για μια διαδικασία υποταγής του υποκειμενικού στοιχείου στο κοινό καλό και συμφέρον, διαμέσου της προβολής προσωπικών δεσμών και των συναισθημάτων που τα συνοδεύουν.

Η έμπρακτη απόδειξη αγάπης προς την πατρίδα είναι συνάρτητη της άρνησης στόχων με πρωστικό όφελος και αντικρίσιμα προκεμένων να προβλεθεί το γόντρη της πατρίδας, στόχος με άμεσες επιπτώσεις στο σύνολο του πληθυσμού της.

Η αγάπη της πατρίδας:

«Δεν πούνα να ευτυχούν, δεν πούνα να δοξασθούν, Σω, Ελάς, να ευτυχοήσεις, και να δοξασθείς πούνα. Ναι, πατρί, μα τ' ονόμα σου, σε ομώνυμα, να γλουκούν. Εσού ενδόνος, μεγάλη κι εγώ πιπόν προκειται...»
Μακρυναίου, Ελληνικόν Αναγνωσταρίου διά την 1905-1910.

Η πιο τρανή μάλιστα απόδειξη φιλοπατρίας εκφράζεται με το πιο ακριό δείγμα άρνησης της ατομικότητας: ο θάνατος για την πατρίδα συμβολίζει κατώ από αυτό το πρώτα, τόσο την πιστή σε ένα υψηλό ιδανικό όσο και την προτεραιότητα που δίνεται στο συλλογικό συμμέρουν σε βάρος του ατομικού. Η προσφορά της ζωής συνυπάρχει με τη γενναιότητα στο πεδίο της μάχης, την αδιαφορία μπροστά στον κίνδυνο, την υπεράσπιση της πατρίδας, εξαρίστει και ψρωτούσται, όχι μόνον γιατί αποτελεί έμπρακτη απόδειξη αγάπης προς την πατρίδα, αλλά και γιατί η μεμονωμένη πράξη θυσίας του κάθε στρατιώτη θεωρείται καθοριστική για την τιμή της πατρίδας και την επίτευξη του κοινού (συλλογικού) σκοπού. Κάτιον από αυτό το σκεπτικό σε θάνατος εξίδιανευτεί: οδηγεί στην αθανασία, στην παντοτινή ανάμνηση του νεκρού.

Ασμάτιον

Ποιον γλώσσας ο θάνατος που έρχεται από βόλγανον καινούν τον πόλεμον τημ τον έχουν ολοι.

Λ. Κεφαλληνός
(Κ. Μαρούδη, Ελληνικόν Αναγνωσταρίου διά την Γ' 1895).

2. Κοινό παρελθόν

Μπορούμε λοιπόν συνοπτικά να πούμε ότι στον προδιορισμό της έννοιας «πατρίδα» μέσω του εδουφούς, καθοριστικό ρόλο παίζει η συνέχεια αναφορά στο παρελθόν, στην ιστορική παράδοση. Με αυτήν αιρεται το περιοριστικό των επίσημων γεωγρα-

φικών ορίων και η ελληνικότητα του εδουφούς, αποδεδειγμένη δια μέσου της ιστορίας, γίνεται ο κατεύχοντης ρυθμιστικός παράγοντας στον προδιορισμό των συνώρων. Με αυτή τη διαδικασία η ένοια του ιστορικού χρόνου, που εισάγεται με την αναφορά στο έδαφος και την κοινή ιστορία, κοινό παρελθόν και κοινή γλώσσα, λειτουργεί ενοποιητικά και εξελικτικά. Με άλλα λόγια το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον δεν είναι ανεξήπτετες χρονικές περιόδοι, αλλά φυσική αλληλούχια η μία της άλλης, με αποτέλεσμα η ιστορική αναδρομή να είναι η μέθοδος εκείνη που νομιμοποιεί εδαφικές διεκδικήσεις και συγκροτεί τη μορφή των εθνικών αιτημάτων τους στο παρελθόν δύο και στο παρόν.

Κάτιον από αυτό το πρώτα η παράδοση, το ιστορικό παρελθόν δεν ωρίεται ως απλή καταγραφή και παρουσίαση περασμένων συμβάντων. Αντίθετα υπογραμμίζουν τη σημασία που τα συγκεκριμένα γεγονότα και οι ιστορικές περιόδοι διαθέτουν κάτιον από τις επιταγές του παρόντος και του μέλλοντος.

Η παράδοση έται γίνεται ένα κεντρικό σύμβολο: μέσα από αυτήν το αστικό κράτος δομεί το παρελθόν του, στοιχειοθετεί την πολιτική και σωματική αυτονομία του, τεκμηρώνει την αποκλειστική του ταυτότητα και τέλος δικαιολογεί το μέλλον του. Το παρελθόν έται ιδεολογικοποιείται σασ συλλογική κληρονομία και προδιαγράφεται με το μέλλον που ιδεολογοκοπείται σαν συλλογικό πεπτωμένο.⁶ Η αναδρομή έται στο παρελθόν πεπτωτική πεπτεύχεται την αλύσωση των γεγονότων, τη διαδρομή των περιόδων με αποτέλεσμα να θεωρούμεται η ιστορική συνέχεια μέσα στο χρόνο και με βάση προς το μέλλον.⁷ Το μέλλον, ιστορικό και εθνικό, σκιαγραφείται έται οι αεισπομονήσιμος χρόνος καθώς δεν εκφράζεται παρά την περιοίθηση στην εξελικτική και θελτική δυναμική του παρόντος.

Σύμφωνα με όσα προαναφέρθηκαν θα εξετάσουμε στη συνέχεια τις διαστάσεις που το «κοινό παρελθόν» παίρνει αλλά και τις κοινωνικές αναγκαιότητες που εξημποτείται στην Αναγνωστική βιβλία, από τα τέλη του 19ου έως τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα.

Στα περιοχέμονα των Αναγνωστικών το παρελθόν διαιρείται στις εξής ιστορικές περιόδους: την Αρχαία Ελλάδα, το Βυζαντινό, την Τουρκοκρατία, την επανάσταση του 1821 και τέλος την ελεύθερη Νέα Ελλάδα. Η κάθε μία από αυτές αποτελεί φυσική συνέχεια της προηγούμενης, καθώς ενσωματώνει τόσο τα γεωγραφικά ορία της προηγούμενης όσο και την

Βιβλίον πρόχειρον τοις πάσι περιέχον την τε πρακτικήν, η μάλλον είναι την λογοποιητικήν. 1765 (Αθηνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη).

πολιτιστική κληρονομιά με στόχο τα μεταβάσεις ως έχουν ή θελτιμένα στην μάθησης επόμενην. Η συνεννοήτική αυτή διαδικασία δεν διακόπτεται ακόμη και όταν πρόκειται για ιστορική περίοδο πτώσης και παρακήμης: η τουρκοκρατία, για παράδειγμα, διατηρεί στο ακέραιο όχι μόνον το πολιτιστικό κληροδότημα του Βυζαντίου και την εδαφική του κυριαρχία αλλά τα παραδίδει στην ελευθεριώμενη Ελλάδα ως κίνητρα περαιτέρω δράσης.

Με αφετηρία λοιπόν την εποχή της αρχαίας Ελλάδας θα επιχειρούμε να εντοπίσουμε τα προεξόντα σημεία κάθε ιστορικής περιόδου και τις διαστάσεις που προσλαμβάνουν, τόσο στο παρόν όσο και στο μέλλον. Με την ενωμάτωση στα αναγνωστικά κειμένων για την αρχαία Ελλάδα, οι

Σχολική τάξη. Ευλογοφορία (Πάτομος, Βιβλιοθήκη Μονής

ΑΛΑΦΑΒΙΤΑΡΙΟΝ

ΜΙΚΡΟΝ

ΠΡΟΣ ΕΓΚΟΛΟΝ ΜΑΘΗΣΙΝ ΥΕΩΝ
ΗΑΔΙΔΙΝ.

ἘΝ ΒΙΕΝΝΗ ΤΙΣ ΑΙΣΤΡΙΑΣ.
Ἐκτῆς Τετραγονίας Δ. Διαδικασίεις.
ε 2 α.

Αλφαβηταριό, Βιεννη 1820 (Αθηνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη)

μικροί μαθητές προσεγγίζουν τους μακρινούς προύσους τους διαιμέσου του κοινού ονόματος και της κοινής γλώσσας, γνωρίζουν τους δημιουργούς τους αρχαίους πολιτιστικού μεγαλείου, τους πρώτες των Θερμοπυλών και του Μαραθώνα και τέλος, την προσωπικότητα και τη δράση του Μ. Αλεξάνδρου. Τα θέματα αυτά γίνονται και σε κύριοι άξονες θεώρησης του αρχαιού κόδιου καθώς υπογραμμίζουν τόσο το πολιτιστικό όσο και το ιρωικό στοιχείο, με τρόπο που κανένα από τα δύο να προβάλλει ως νεκρή ανάμνηση. Αντίθετα, τα πρωτικά κατορθώματα και το πολιτιστικό μεγαλείο είναι μητήρες ζωτικενός, κληρονομία που βαρύνει το παρόν και απαιτεί να διαφυλαχθεί κατάλληλα, όχι ως νοσταλγική ανάμνηση αλλά ως κίνητρο για περαιτέρω δράση.

Είναι η αιγλή, έτοι, του παρελθόντος εκείνη που καθιστά υπεύθυνους τους απογόνους των αρχαίων Ελλήνων και τους καλεί να αντιμετωπίζουν το παρελθόν τους ενεργητικά.

Το Ελληνικόν Έθνος

«Η αρχικά εποχή, Το Ελληνικὸν Έθνον εψησε κατὰ τὴν ἀρχαῖνα εποχὴν εἰς υψηστὸν βαθὺν δόλης, ισχὺος καὶ πολιτεύοντος, ιδίως εν Αθηναῖς καὶ Σπάρτῃ, ανέπτυξε δε μεγάλος ταῖς Τέχναις καὶ ταῖς Επιστήμαις καὶ εξεπλούσε τὴν ανθρωπότητὸν ὄπου. Σπάρτος ὁ κόσμος εθύμαζε καὶ ωμαζεῖ αὐτῷ καὶ νανὶ καὶ εἰς τοὺς αἴωνας...».

(Θ. Ν. Αποστολοπούλου, Ελληνικὸν Αναγνωσταριόν διὰ τὴν Δ' 1901-1906 καὶ 1914-18).

Η Αθήνα και η Σπάρτη γίνονται οι πόλεις ορόσημα, εκείνες που δίνουν τα πρώτα εδείματα φιλοπατρίας: η αγάπη των Αθηναίων για την πόλη τους όπως εξιδανικεύεται με την πρωτοπότητα του Αριστείδη (θεία των αποικιών φιλοδέοντα για χάρη της πατρίδας), η στρατιωτική πειθαρχία της Σπάρτης και η υπεράσπιση της πόλης από τους στρατώπετας της μέρη θανάτου (=Ο Λεωνίδας και ο 300...). «Η μάχη των Θερμοπολών» η φιλοπατρία της Σπάρτιτσας μάναις —στα όρια της σκληρότητάς που δεν θρηνεί το σκοτιώμενο παιδί της, αλλά το δεύτερο, αποτελούν αναφορές που θεμελιώνονται πάντα στην εποχή του αρχαιού μεγαλείου, τη φιλοπατρία ως την κατ' εξόρχηση ελληνική αρετή. Περισσότερο από όλα τα δύο διακριτικά γνωρίσματα που σταδιακά αποδίδονται στην ελληνική φυλή, μέσω πάντα της αναγνωστική λιτότητα, γράφται, φιλοξενία, τιμοτητή κλπ.) Η αρετή της φιλοπατρίας παρουσιάζεται αρρώτα δεμένη με τους Ελλήνες ανεφέρτα παρ ιστορική περίοδο. Γίνεται το κατ' εξόρχησην επωποιτικό χαρακτηριστικό ανάμεσα στο παρελθόν, το παρόν και το μέλλον.

Αἱ φρεσοὶ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

«Ἄλλη ἡ αρετή, ἡ διαδύνασσα τῶν Ελληνῶν λαὸν υπὲρ πάντα αλλού, εἰνε φιλοπατρία. Ο Ελλην ἔχει καὶ τα δύο εἰδή της φιλοπατρίας, αγαπὰ καὶ τὴν ιδιαίτερην πατρίδα καὶ τὴν κοινήν, καὶ τὴν πόλην, τὴν κυριότητὴν τοῦ χωρίου, ὅπου εἴτε τὸ φῶς, καὶ τὸ έθνος...» (Μ. Σακελλαροπούλου, Χ. Κυριακάτου, Ελ. Ρουσσοπούλου, Ελληνικὸν Αναγνωσταριόν Ε' 1918-19).

Ανάλογες χρονικές διασυνδέσεις και αλληλουχίες ευνοεί την παρουσία, η δράση αλλά κύριος η Μακεδονίδην καταγωγή του Μ. Αλεξάνδρου. Η διάδοση της ελληνικής γλώσσας και της εξάπλωσης του ελληνικού πολιτισμού συνυφασμένα με τη δράση του, τονίζουν στην ουσία τον εκπολιτισμό και για την ακρίβεια τον εξελληνισμό των βαρύρων. Οι κατακτήσεις έτσι επιχειρήσεις του Μ. Αλεξάνδρου, εκτός από τη γεωγραφική διεύρυνση

των ελληνικών εδαφών, όπως αυτές παρουσιάζονται από τα Αναγνωστικά, συντείνουν στη συνειδητοποίηση της διαφορετικής ταυτότητας του «Ελληνα» και του «μη Έλληνα», χωρίς η γλώσσα και το όνομα να αποτελούν τα μοναδικά διαχωριστικά κριτήρια. Τα δύο άκρα Ελλήνων - βαρύβαρος περικλείουν ένα φάραον θετικών και αρνητικών διακριτικών γνωριμάτων αντίστοιχα, τα οποία και χαράδρουν και τις μεταξύ τους διαχωριστικές γραμμές:

Ο Μέγας Αλεξανδρός

...«Δεν θλεπετε, φίλοι, ότι οι μεν βαρβαροί, οι νεότεροι μαλάκιοι και ανανδροί, ευκόλως νικώνται, ενώ ημεις οι Έλληνες, κοπιαζόντες και οικληρογραφούμενοι, καθ' μέρους νικώνται αυτούς. Δεν ενθυμίσθε πόσον γλυκός μετα τον κόπον είναι ο υπνός. Δεν αγυρώνετε τον Ελλήνα με τον Αιανόν, οπως πειρύτε, απ' οι μεν τρυφή είναι ενοι δουλικωτανον, οι δέ κοποι βασιλικωτανος:»

«Εχει δικαιον ο μέγας Αλεξανδρός και οι φρύνοι αυτοί λογο του φύνωνται και αργομεν να αιφρονιωνιαν τινας, οπίνες, λημονιουντες τας προγονικας αρετας, ασταζονται τα Αιονια ελαττωματα, αις την ονκυριαν την μαλδακοτη, την πολυτελειαν, την υπεροφιαν, και τον εγωνον...» (Μ. Ρωτηρ, Ελληνικὸν Αναγνωσταριόν διὰ τὴν Δ' 1914).

Η ελληνική ταυτότητα ορίζεται είτε μέσω από την άρνηση ή απορρίψη χαρακτηριστικών έξων προς αυτή, διάδικασια ιδιαίτερη σημαντική το 190 αιώνα, όπου ο πολιτιστικός προσδιορισμός του κοινωνικού σώματος αποτελεί βασική προϋπόθεση για την αναγνωριση του σε αυτοτελή πολιτική οντότητα.

Τέλος, η αναδρομή των αναγνωστικών στα χρόνια του Μ. Αλεξάνδρου γίνεται ιδιαίτερη επίκαιρη στον 20ο αιώνα, εποχή που αμφιστρέπεται η ελληνικότητα της Μακεδονίας. Η μακεδονική καταγωγή του Μ. Αλεξάνδρου και η ελληνική της Μακεδονίας, η μακεδονική καταγωγή του Μ. Αλεξάνδρου και η ελληνική της Μακεδονίας εδοφίους και να καλυψει ιδεολογικό Μακεδονικός Αγώνας. Το παρέλθον κατώ από αυτό το πρίσμα, καταζώνται την εδαφική ταυτότητα, γίνεται η εγγύηση της διαδοχής και της συνέχειας, χωρίς να επιτρέπει ή τουλάχιστον να δικαιολογεί τη μεσολάθηση συμβάντων ικανών να σπάσουν την αλισσάδα. Η διαδικασία αυτή δεν χαρακτηρίζει μόνο τη Μακεδονία, αλλά περιοχές όπως η Ήπειρος, η Μικρά Ασία και άλλες.

Τι σήκωτες της Ελληνικής έθνος.

...«Δουλειέναι εισει τη Ήπειρο, η απων αρχαιοταν χρονων ελληνική αυτη χωρα, εν τη οποια υπέρη το μαντειον της δαδωνης, εν των θρησκευτικων κέντρων των Ελληνων, η Ήπειρο, ηης παρέμενε ελληνική υπη την ρωμαικων κατακτησην, διε-

Άγιοι Ιωάννου του Θεολόγου

τήρησε δε τον ελληνικόν αυτής χαρακτήρα κατά πάσας τας περιόδους και τας περιπτειώς του εθνικού γρωμάτων.
(Μ. Σακέλλαρόπουλος, Χ. Κυριακάτου, Ε. Ρουσσόπουλου, Ελληνικον Αναγνωσταριον δια την Ε' 1918-1919).

Η Βυζαντινή αυτοκρατορία, στη συνέχεια, παρουσιάζεται στο σύνολο της χωρίς τα αναγνωστικά βιβλία να καταφέγγουν για την καλύτερη προσεγγίση της στη ζωή και τη δράση μεμονωμένων προώπων, τακτική που διδκίνει την ιστορική αναδρομή στις υπόλοιπες περιόδους. Ως αποτέλεσμα, το Βυζαντίο προβάλλει συμπαγέας, χωρίς έξαρσεις φιλοπατρίας και πρωισμούς.¹⁵ Ακόμη και όταν πολεμικά συμβάνταν μημηνεύονται, και αυτό γίνεται εξαιρετικά σπάνια, ο στόχος τους δεν είναι να παραδειγματίσουν. Αντίθετα, η Βυζαντινή αυτοκρατορία έχεται μέσα από τα παρελθόντα να εξημητρήσει άλλους σκοπούς: οριζετεί τα γεωγραφικά σύνορα του Ελληνισμού, καταχωρώντας παράλληλα την ελληνικότητα της Μ. Ασίας, διατυπώνει για πρώτη φορά την αλληλέξρηση έθνους και ορθόδοξις και φροντίζει να τη θεωμετέσθεται, καθώς η εδαπλωση του ελληνικού πολιτισμού δεν αναφέρεται μόνο στη διάδοση της ελληνικής γλώσσας αλλά και στη διάδοση της ορθόδοξεας. Το μεγαλείο του Βυζαντίου είναι συνισταμένη της θρησκευτικής κυριαρχίας και της πολιτικής και πολιτιστικής ισχύος. Με την τάυτιση της θρησκείας και του έθνους από τώρα και στο εξής οι εθνικοί στόχοι θα έχουν πάντοτε την επικάλυψη της ορθόδοξειάς: η ανδρεία στο πεδίο της μάχης, ακόμη και ο θνάτος αποδέπτουν στην υπεράσπιση και διαμαρτύρεται τόσο των εδαφικών ορίων όσο και της θρησκευτικής πιστής, όπως η φράση «υπέρ πιστών και πατρίδος» εννοεί.¹⁶

Ταυτόχρονα η διάχυση της βρησκείας στον ελληνισμό και αντιστροφά προσφέρει ένα επιπλέον στοχείο που διαφοροποιεί τον Έλληνα, από τον μη Έλληνα, το βαρύβορο. Εκτός από τη γλώσσα και τα άλλα διακριτικά γνωρισμάτα που αποδίδονται σε κάθε λαό, σημαντικός αναφέρθηκε, προκειμένου να αντιπαραθέψουν με αυτά του Ελληνικού λαού, η ενσωμάτωση της θρησκείας στον καταλόγο των γνωρισμάτων που υποστηρίζουν το διαχωρισμό και παράλληλα διαμορφώνουν την ξεχωριστή ελληνική ταυτότητα, έχεται να παιέσει καθοριστικό ρόλο. Ο μη Έλληνας, έτσι, ο βαρύβορος προσδιορίζεται τώρα ως άπιστος. Οι Τούρκοι, σ' όλη τη διάρκεια της τουρκοκρατίας αναφέρονται ως άπιστοι, καθώς η μεία και μόνο του θρησκεύματος τους είναι υπεραρκετή για να τους διαχωρίσει

από τους Έλληνες. Η θρησκεία μετατρέπεται σε ένα σημαντικό αυστατικό της ελληνικής ταυτότητας.¹⁷

Η περίοδος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, τέλος, προσφέρει σύμβολα και θρύλους που θα διατηρηθούν ολοάνωνταν οχι μόνον μέσα στην τουρκοκρατία αλλά και θα καθοδηγούν τους στόχους και τις προσδοκίες της σύγχρονης Ελλάδας: «Ο Ναός της Αγίας Σοφίας», «Ο ταφός του Παλαιολόγου», «Η θουβανή καμπάνα», «Η Κωνσταντινούπολης», «Τα φράκια της Ζωοδόχου Πηγῆς», «Ο μαρμαρώμενός Βασιλιάς», συνθέτουν το ιδεολογικό υπόβαθρο που επιτρέπει την επαλήθευση των θρύλων, υπαγορεύει τη δράση για την επανάκτηση των χαρμένων συμβόλων. Δεν είναι κατά συνέπεια τυχαίο το γεγονός ότι ενώ ολόκληρη τη Βυζαντινή εποχή προβάλλεται απρόσιτη, μόνο το τέλος της συγκριψεωνοποιεί και ταυτίζεται με ένα άτομο, τον Παλαιολόγο και μια πόλη την Κωνσταντινούπολη.

Σύμφωνα με τα κείμενα των Αναγνωστικών, τα συμβόλα αυτά μαζί με τη γλώσσα και τη θρησκεία διατηρούν τη διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στους Έλληνες και τους Τούρκους, κρατούν ωντάντη τη μητή για τα χαμένα εδάφη και καλλιεργούν προσδοκίες για την επανάκτηση τους, προσδοκίες που κατ' αρχήν εκφράζονται με την επανάσταση του 1821 και που στη συνέχεια συνθένονται το ορόμα της νέας μεγάλης Ελλάδας.

Αναγέννησης της Ελλάδος: Το Ελληνικόν Βασίλειον

...Εγις γρας δε τους νεωτερίους, Έλληνας, και προ παντού εις τους πατιάους, εναπότεια κα δοξάουσσον το Ελληνικόν ονόμα καν με γραδολόγων την θαυμασμαν ποινην Πατρίδα, καταβάνοντας εις τους κώρων, απ' έμμενη γηραιού απογονού ενδόμον προγύνων. Εμπρός λοιπόν; Είς έργον!¹⁸

Επίτηδη γρας, πατέαν των αδελφών μελλοντικών προς άδοκον κατακόρων ζευκαν μηδενών θα επιγράφουμεν, ως επάρπαν αις Τούρκοι, την δια πάρως καν τον οιδηρού καταπράση χωριών εις αραγές και λεπτούσσας, και συγκλονώντας και θερίζοντας νεανούς βαρύων αιδούς πεπονεύμανταν προ μητρού. Άλλα θα βασιώναν προς απελεύθερων των αδελφών μελλοντικών προς επανακτήσαν των μεμάν μας, τα οποία αδικούς, μας κατακράτουσαν οι Τούρκοι, προ τούς οποίους διακρατούμεν.

Από τη στιγμή που η ελληνικότητα εδαφικών περιοχών και των κατοικιών τους τεκμητρώνεται ιστορικά, οι μεν θεωρούνταν διαδιέπτεια τημάτων του γεωγραφικά προσδιορίζουμενου Ελληνικού κράτους, οι δε κάτοικοι εξουσιώνονται με αυτούς της Ελεύθερης Ελλάδας. Ως αποτέλεσμα, αντήκαν στην ίδια μεγάλη οικογένεια, είναι τέκνα της αυτής πατρίδος με τη διαφορά ότι δεν έχουν ακούμη αποτι-

νάει τον τουρκικό ζυγό. Με αυτές τις θεσεις διαμορφώνεται η ιδεολογία του αλιτερωπαίου και υπαγορεύεται η κατάληξη δράση που θα οδηγήσει στη λύτρωση. Μέσα από την ιστορική αναδρομή το δικαίο ενός παρόμοιου αγώνα προβάλλει αδιφιλονίκητο.

Η καλυψη της τουρκοκρατίας από τα Αναγνωστικά παρουσιάζεται ξεχωριστό ενδιαφέρον, για μέσα στο γενικό πολιτικό κλίμα στα τέλη του 19ου και αρχών του 20ου αιώνα υποβάλλει διαυσδέσεις με θέματα που δρίσκονται στο επίκεντρο της ιδεολογίκης και κοινωνικής επικαιρότητας της εποχής.

Η πράτη πληροφορία για την περίοδο δης τουρκοκρατίας αναφέρεται στην ποιότητα ζωής των υποδούλων Ελλήνων. Εδώ τονίζονται οι δυστυχίες και οι ταπεινωσίες των σκλήρων από τον κατακτητή:

...Επί τεαράσσων αινους έλρων ο Ελληνικός λαός υπο την αρχοχρή και βάρβαρον των Τούρκων κυριαρχῶν, μοιρας υποτος, βασανους, απιστους, μελανος, ορογας, βεθλιωντος νων, και πολλα αλλα δενα. Άλλα το 1821 ως αιντρ ελεντηστα κατης Τουρκης τορνων, και υπο τον δουριν αιγανον προπονωριας, Ρήγα Φεραίου, ανεπετειασε πη σημαντασσεις. (Κ. Μαρούδη, Ελληνικον Αναγνωσταριον διη την Γ' 1895-1900).

Παρόμοια περιγραφή της καθημερινότητας συνεπάγεται μίαςες επιπτώσεις για το παρόν. Καθώς τημπάτη του Ελληνισμού εξακολουθούν να είναι υπόδουλα στους Τούρκους και τη απελεύθερωσης τους αποτελεί τον πυρήνα της Μεγάλης Ιδέας, τα κείμενα ενουσούν κάπιον παραλληλιόμ. Οι πληροφορίες για το παρελθόν έμειναν σα έχουν τη δύναμη να επεκτείνονται στο παρόν και να σκιαγραφούν τις παρούσες άσχημες συνθήκες διαθίσως των υπόδουλων Ελλήνων. Καλλιεργείται εποτη η άναγκη λύτρωσης όσων υποφέρουν και υποβάλλεται ένα αισθημα εκδίκησης, το οποίο νοείται μόνο σε σχέση με τον αγώνα επανάκτησης των ελληνικών εδαφών και απελεύθερωσης των κατοικιών τους.

Αναβιώντας μ' άλλα λόγια τη φρίκη και την οδύνη του παρελθόντος, τα κείμενα έμμεσα παρέχουν πληροφορίες για τις παρούσες συνθήκες διαθίσωσης των αλιτερων Ελλήνων. Η αγάπη για την πατρίδα, όπως εκφράζεται με την επίδημη του έσοδου και τον πόθο της ελευθερίας που συνέθετον με αλλή ανατίρρητη πιτυχή της πραγματικότητας κατά τη διάρκεια της δουλειάς με σημαντικές άνως προεκτάσεις στο παρόν. Οι λέλαφτες και οι αρμάτωλες, ο λόμπρος Τζαβέλας και ο Ρήγας Φεραίος γίνονται τα κατ' εξοχήν σύμβολα ελευθερίας και

ανδρειας του υπόδουλου λασά. Η δράση και η ιδεολογία τους διαχέονται και αντιρρωπεύονται «στάχως» ολόκληρου του Ελληνισμού, καθώς διατρανύουν αρετές όπως η ανδρεία, η άρνηση της υποταγής στον κατακτητή, η επιλογή του βανάτου από την ακλαδιά και τέλος, την ακλόνητη πίστη σε μια ίδεα και τον αγώνα για την εξάπλωση της. Είναι φανέρω οτι ανάλογη παρουσία των Ελλήνων της τουρκοκρατίας διαμέσου των πρώων της περιόδου επιτρέπει διαυγόνδεις με το παρόν καθώς οι ήρωες μετατρέπονται σε συμβόλα με διαχρονική επιρροή που παραδειγματίζουν αλλά και καθοδηγούν προς την ενδεδειγμένη μελλοντική μορφή δράσης.

Τι κάμεν ο Ρήγας χάρι της πατρίδος.

... και νομίζεις ο δακρυόν του θατή, οπα τα μορφάρια χειλί του Ρήγα κινούνται και λεγονται προς τους νέους: «Την μεγάλην και πλουσιωτάτην κληρονομίαν σας, κατέχει ο Τουρκός, ακούτη! Πατής μεγαλεπόρος χωρας ης, ωραίας μας πατέρος, Βασαντός εκαποντώματα ολα οδηγούμε σας! Παρασκευόθηρι θα λαβετε την δολάν μου. Ο γλυκιπεπτος, των θανάτων ενε την ουπη πατρίδος».

(Γ. Κονιάδηρ, Γ. Καλαρά, Σ. Λαζαρού, Ι. Κορινθίου και Δη. Δανοκάκη, Ελληνικον Αναγνωσταρίου ΣΤ 1910-1914).

Τέλος η αγάπη για την πατρίδα και την ελευθερία, αισθήματα στην οποία στην περίοδο της τουρκοκρατίας, υπόδινων ακόμη και η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα σπους υπόδουλους και τον κατακτητή ουδέποτε εξασθένεισε. Το διαχωρισμός «εμείς» και «αλλοί» διατηρήθηκε όπως αφήνονταν να εννοηθεί τα κειμένα των αναγνωστικών, με αποτέλεσμα οι Ελλήνες μέσω της γλώσσας και της θρησκείας να προστατεύουν την ταυτότητα τους. Στην προσπάθεια αυτή μεμονώμενά άπομα πρωτοστάτησαν αλλά το θετικό αποτέλεσμα των ενεργειών τους αφορά ολόν τον υπόδουλο Ελληνισμό.

Οι Διδάσκαλοι του Γένους - Γεννάδιος

«Κατα τους, βαρείς χρόνους της δουλειάς το εύκινον φρόντια και η γλυκιά επίπεδη της Αναγνώνυμης της, Ελάσσος διευτρόπιο ως ασθετό περ τη σορού. Οι διδάσκαλοι του Γένους, βασματοί οντες του μεγαλούν και των ενδόλων χρονών της Ελάσσος, ενέπνευσαν εις τας τριψερά φυγας των νέων την αγάπην προ την ελευθερίαν και το μήσος κατα της τυραννίας.

Τοιούτοι διδάσκαλοι, πληράν αλλών αρχαιοτερων, υπηρέτων ο Άθωνάνιος Κοραής, ο Συγγενός Βουλγάρης, ο Λαύρης Φωτάκης, ο Νεόφυτος Δούκας, ο Κωνσταντίνος Οικονόμος ο ελ. Οικονόμους, ο Θεολής Φαρμάκης και αλλοι πολλοί. Όσοι δε εξ αυτών έζησαν κατα την έκρηξη της επαναστασεως, εργασθήσαν υπέρ της επιτυχίας αυτής και μετεξόντων αγόνων. Ει των ανδρών τουτών, των οποίων η μήτρη δια παντού ενια αεβαστή εις τους Ελλήνας, ει-

νε και ο Γεωργιος Γεννάδιος».

(Μ. Ρωτή, Ελληνικον Αναγνωσταρίου δια την Δ. 1914).

Η επανάσταση του 1821 είναι η αφετηρία για την ανασυγκρότηση της νέας Ελλάδας, η αρχή μιας ανοδικής πορείας που συνεχίζεται και παίζει ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση του παρόντος. Με την Δ' 21 τα κείμενα των Αναγνωστικών υπογραμμίζουν αφενός την έμπρακτη αγάπη των Ελλήνων για την πατρίδα τους και αφετέρου τη σταδιακή επανάκτηση των Ελληνικών εδαφών, που αν και συγκροτούν το ελεύθερο και γεωγραφικά προσδιορίσσονταν κράτος, ουσιαστικά υπενθυμίζουν την ύπαρξη των περιοχών εκείνων που παρά την ιστορικά αποδεδειγμένη ελληνικότητά τους, έξακολουθούν να μην αποτελούν γεωγραφικό τυμά του κράτους. Ως αποτέλεσμα, κάθε αναφορά στην επανάσταση του 21 έχει άμεση κατάληξη στο παρόν, καθώς προβάλλει τους ανεκπληρωτους στόχους της από τη μια πλευρά και παρακινεί σε δράση που θα δικαιώσει στο σύνολο της την αρχική εξέγερση από την άλλη.

Σημειώσεις

1. J. Meignaud, Πολιτικές Δυνάμεις στην Ελλάδα 1964, σελ. 11.

2. J. Gillis, Youth and History - Tradition and Change in Europe in Age Relations, 1770 - Present, 1980, κεφ. 3.

3. N. Πουλαντζής, Το Κράτος, η Εξουσία και ο Σοσιαλισμός 1984 σελ. 152.

4. Για τη διευρυμένη γεωγραφικά έννοια του Ελληνισμού διά σχετικά Θ. Βερέη (1983) «Κράτος και Έθνος στην Ελλάδα: 1821-1912» στο Δ. Τασσάνη, «Ελληνισμός και Ελληνικότητα».

5. Για την έννοια του καπιταλιστικού χρονού και για τη σχέση ανάμεσα στην Επαρχία και την ιστορία διά σχετικά Ν. Πουλαντζής (1984) «Το Κράτος, η Εξουσία και ο Σοσιαλισμός» και Κ. Τουσκάλα (1983), «Παρόπατος και Εκσυγχρονισμός: Μερικά Γενικύτερα Διευκρινίσεις» στο Δ. Τασσάνη «Ελληνισμός και Ελληνικότητα» σελ. 41.

6. K. Τουσκάλα, op. cit. σελ. 41.

7. N. Πουλαντζής, op. cit. σελ. 158

8. Δ. Τασσάνη, (επί) Ελληνισμός και Ελληνικότητα 1983, σελ. 21.

9. Η αναφορά στη Βιζαντίνη Αυτοκρατορία διευκρινίζεται, εδώ, ότι δεν δεχταί ποτέ την ιδεολογική φάση του που δικαιεί την προσπάθεια να διασυνθετεί τη συγχρόνη Ελλάδα με την Αρχαια και την Ζωγράτελη αλλάσσει (1852) και την Παπαργύρουπολη (1853) το Βαζαντίο δεν ωφελείται από τους αποτοκούς πάρα μεν κεράρι ιστορική περίοδο.

10. R. Milliband, The State in Capitalist Society, 1970, σελ. 188-189.

11. ΒΔ. σχετικά Κ. Μούκουφ (1972) «Η Εβνιτή και Καινοτική συνειδηση στην Ελλάδα -

Η ιδεολογία του μεταπρατικού χώρου»- N. Σέβρουνος (1982) «Ανάλεκτα νεοελληνικής ιστορίας και ιστοριογραφίας»- και Β. Φίλια (1974) «Καινοτικά και Εξουσια στην Ελλάδα - Νότια αστικοποίηση 1834-1860».

Οι φωτογραφίες είναι από το βιβλίο της Αρφόποτης Κούρια: Το παιδί στη νεοελληνική τέχνη (1833-1922). Ιδρυμα Ερευνών για το παιδί, Εκ. Δωδώνη, 1985.

* Το μεγαλύτερο μέρος του άρθρου αυτού προέρχεται από το βιβλίο της Δ. Μακρυνιώτη: Η παιδική ηλικία στα αναγνωστικά διήλια: 1834-1919.

The Formation of the National Identity

D. Makrynioti

The love to one's own country, the obligations of the civilian and soldier to it, as well as the knowledge of its historic past, are the main axes on which each state invests ideologically in order to justify its existence in the consciousness of its citizens. In the pursuit of creation and reinforcement of the national identity and consciousness childhood attracts the most attention. The education of each new generation of citizens according to the ethnic ideals and the lessons of the glorious past is the first important step towards the creation of the ethnic identity. Consequently, childhood is conceived as the future generation of civilians and soldiers and is defined as the age category, which through the proper education has to become aware of its presence and obligations in the specific place and time, to keep alive the memories from the past and to fight for the realization of the national visions.

The procedure of developing a national identity and the attention paid to it are closely connected with the social, political and ideological circumstances prevailing in a country during a certain period. In Greece, the first decades of the twentieth century display such circumstances, which set the problem of the national identity on the focal point of the political, social and ideological interest.